

TIHOMIR JUKIÆ I SRÈÈKO PEGAN

Sveuèiliste u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
HR - 10000 Zagreb, Kaèiæeva 26

University of Zagreb
Faculty of Architecture
HR - 10000 Zagreb, Kaèiæeva 26

Izvorni znanstveni èlanak

UDK 711.523:72.092 (497.5 Osijek) Albert Esch „1925”

Tehnièke znanosti

Arhitektura i urbanizam

2.01.02 - Urbanistièko i prostorno planiranje

2.01.04 - Razvoj arhitekture i urbanizma

Èlanak primljen / prihvaæen: 07. 12. 2001. / 13. 02. 2002.

Original Scientific Paper

UDC 711.523:72.092 (497.5 Osijek) Albert Esch “1925”

Technical Sciences

Architecture and Urban Planning

2.01.02 - Urban and Regional Planning

2.01.04 - Development of Architecture and Urban Planning

Article Received / Accepted: 07. 12. 2001. / 13. 02. 2002.

Urbanistièko rješenje središta Osijeka u radu Alberta Escha iz 1925. godine

The Regularisation of Osijek Centre in the Work of Albert Esch from 1925

Albert Esch
gradski park
gradsko središte
međunarodni natjeèaj
Osijek (Hrvatska)

Albert Esch
town park
town centre
international competition
Osijek (Croatia)

Osijek je bio jedan od malobrojnih hrvatskih gradova koji je dvadesetih godina XX. stoljeæa osmišljavanje svoga središta proveo putem međunarodnog natjeèaja. Natjeèajem je bio obuhvaæen neizgrađen i neosmišljen prazni prostor oko nekadasnje vojne utvrde (Tvrða). Prvu je nagradu i izradu regulacijskog plana dobio natjeèajni rad pejzaznog arhitekta Alberta Escha. U razdoblju između dva svjetska rata bio je jedan od malobrojnih i najznaèajnijih vrtnih arhitekata u Beèu, a cijeli svoj život posvetio je radu na oblikovanju vrtova i pejzaznom uređenju, kao i borbi za primjerenu izobrazbu pejzaznih arhitekata.

Osijek was one of the few Croatian towns that in the 1920s redesigned its centre through an international competition called to regularise the unbuilt and undeveloped area around the former fortress (Tvrða). The landscape architect Albert Esch won first prize and was invited to make the regularisation plan. In the interwar period Esch was one of few major landscape architects in Vienna, and he devoted all his life to designing gardens and landscape architecture, and the struggle to provide landscape architects with suitable training.

Uvod

INTRODUCTION

Tijekom izrade knjige „Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka - kritika i prijedlozi“ istražena je povijest planiranja grada Osijeka u XX. stoljeću, a posebice razdoblje između dva svjetska rata. Zbog svoga značenja, u ovom se radu posebno ističe međunarodni natječaj za osmišljavanje središnjega gradskog prostora, prvonagrađeni natječajni rad i njegov autor pejzažni arhitekt Albert Esch.

U daljnjim istraživanjima bit će obrađeni i svi ostali planovi i prijedlozi uređenja središnjega dijela grada na neizgrađenom prostoru oko osječke Tvrđe.

*

Uz Zagreb, Osijek je jedan od rijetkih hrvatskih gradova koji u razdoblju između dva svjetska rata provjerava viziju svog urbanističkog razvoja međunarodnim natječajem. Tim je natječajem bio obuhvaćen neizgrađen i neosmišljen prazni prostor oko nekadašnje vojne utvrde (Tvrđe) u središtu grada.

Dvadesetih godina XX. st. u Europi nastaje veći broj arhitektonskih ostvarenja prostorno koncipiranih i oblikovanih na način potpuno nov za to doba, kao npr. kuća La Roche u Parizu (Le Corbusier - 1923.), kuća Schröder u Utrechtu (G. Rietveld - 1924.), Bauhaus u Dessauu (W. Gropius - 1925.), novo naselje De Kiefhoeck u Rotterdamu (J. J. P. Oud - 1925.-29.), novi „Batin“ grad Zlin itd.¹

Godine 1925., istodobno s odvijanjem natječaja za oblikovanje novoga gradskog središta u Osijeku, održana je u Parizu prva velika izložba *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes*,² na kojoj Le Corbusier izlaze model plana *Voisin* za Pariz, kojim se predviđa radikalna zamjena zatečena gradskog središta s osamnaest velikih nebodera,³ a kao rezultat višegodišnjih promišljanja Le Corbusier izdaje knjigu *Urbanisme* (1925.). U Nizozemskoj, u arhitekturi je prisutna puristička estetika internacionalnog stila, a gubi se neoplasticizam. U Austriji se razvija program stanova za 25 000 ljudi u velikim blokovima, grupiranim oko zajednički oblikovanih vrtova i dvorista. Godine 1925. u Rusiji se osniva grupa „Asnova“ (skupina arhitekata okupljenih oko Vhutemaskoja, koja ne teži samo znanstvenoj estetici nego i pronalazenju novih građevinskih oblika koji bi zadovoljili i izražavali status nove socijalističke države).⁴ Od 1925. do 1931. u Njemačkoj se na rubovima velikih gradova, u tzv. „Siedlungzima“, naseljima veličine oko 4000 stanova s 30 000 stanovnika, počinju podizati kuće sa stanovima minimalnog standarda. To su godine Bauhauusa i „Siedlunga“⁵ u kojima se prekida s dotadašnjim načinom planiranja, projektiranja i građenja.

Internationalni stil moderne brzo se širi.⁶ Godine koje su slijedile donijele su velike promjene u Europi, a jedan je od značajnijih događaja u nizu bio i Prvi kongres CIAM-a,⁷ održan 1928. s programom oslobađanja od akademizma i smještanja arhitekture u socijalno-ekonomski kontekst.

Promjene su se očitovale i u našim prostorima, a primjer za to jesu i neki od radova s međunarodnog natječaja za regulacijski plan Zagreba iz 1931./32., koji su djelomično prihvaćeni Regulacijskim planom grada Zagreba iz 1934./36. Istih se godina izrađuje i regulacijski plan za Osijek pod vodstvom I. Faya, ali bez nekih vidljivih značajnijih konceptualnih promišljanja o gradu. Očito je da se Osijek i njegovi graditelji nisu nosili s vremenom i onim što se događalo u neposrednoj blizini, a

1 Razdoblje dvadesetih godina u arhitekturi bilo je, prema Peteru Smithsonu, „herojski period“ moderne arhitekture.

2 Watkin, 2000.

3 U sklopu izložbe, Le Corbusier i njegov partner i rođak Pierre Jeanneret izgradili su za to doba revolucionaran i od mnogih osporavan *Pavillon de l'Esprit Nouveau* u obliku velike bijele kutije, u središtu koje raste stablo, a u aneksu koje bio je izložen Le Corbusierov plan *Voisin* za Pariz, nastao kao rezultat njegova višegodišnjeg promišljanja.

4 Frampton, 1992.

5 Tema „Siedlunga“ bila je prisutna i u nekim radovima Alberta Escha, kao npr. *Siedlung Ortman* u Pernitzu.

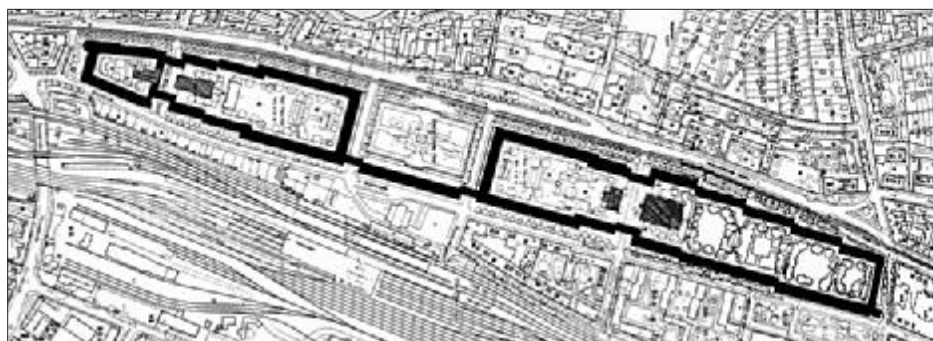
6 Colquhoun, Fauset, 1991.

7 *Congres internationaux d'architecture moderne* (CIAM) održan je 26.-28. 6. 1928. u La Sarrazu.

Sl. 1. Osijek - Prikaz neizgrađenog prostora oko Tvrđe krajem XIX. stoljeća, za čije je uređenje 1925. godine raspisan pozivni natječaj

Fig 1 Osijek - The unbuilt area around Tvrđa at the end of the 19th c., for whose regularisation an invitation competition was organised in 1925

Sl. 2. Karl-Marx-Hof, Beč. Veliki gradski blok s unutarnjim zajedničkim parkovnim površinama, izgrađen u sklopu petogodišnjeg programa Sozialer Wohnungsbau socijalne izgradnje Beča za 25000 novih stanova

Fig 2 Karl-Marx-Hof, Vienna. A large city block with inner public gardens, built as part of the five-year Sozialer Wohnungsbau Programme of public welfare construction in Vienna for 25,000 new flats

gostujući bečki arhitekti išli su „na sigurno” i nisu eksperimentirali. Oni su prenosili svoja bečka iskustva u nove prostore, a među njima se istaknuo Albert Esch.

O RADU ALBERTA ESCHA

ABOUT THE WORK OF ALBERT ESCH

U razdoblju između dva svjetska rata Albert Esch bio je jedan od malobrojnih i najznačajnijih vrtnih arhitekata u Beču.⁸ Izradio je više od sedamdeset vrtova i uređenja vanjskih prostora. Postigao je najviše obrazovanje u području parkovne arhitekture u tadašnjoj Monarhiji, usavršavao se šest godina u Engle-

skoj, a zatim tri godine u Parizu u Botaničkom vrtu, te Belgiji i Njemačkoj.⁹ Od 1918. godine Albert Esch radi u Beču kao nezavisni pejzažni arhitekt i izrađuje veći broj vrtova za obiteljske kuće koristeći tradicionalne oblikovne elemente. No, u godinama koje su slijedile njegov se interes proširio i na pejzažno uređenje naselja socijalnog stanovanja u Austriji i Njemačkoj, kao i na tvorničke vrtove.¹⁰ Zajedno s arhitektom Jozefom Frankom, on izrađuje prijedlog za radničko naselje Ortmann u Pernitzu i daje veći broj prijedloga za uređenje malih radničkih vrtova.

Dosad su poznata samo dva urbanistička prijedloga uređenja većega dijela grada koje je Esch izradio samostalno ili u timu.¹¹ To su: rad tima Esch, Kotritschek i Rückauf za park Topčider u Beogradu iz 1925. (za koji su na natječaju dobili prvu nagradu), kao i prvonagrađeni rad za osmišljenje i pejzažno uređenje središnjega dijela Osijeka (koji je pod nazivom *Meine Scheibe* izradio također 1925. Albert Esch, ovaj put samostalno).

Krajem dvadesetih i u tridesetim godinama XX. stoljeća Esch je bio u kontaktu s Alfredom Loosom, Karlom Dirnhuberom i Karlom Hofmannom, arhitektima koji uvode novosti u arhitek-

Sl. 3. Rad Josefa Heinischa, učenika Otta Wagnera. Dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća još je uvijek prisutan utjecaj C. Sittea i škole O. Wagnera u „gradogradnji” Beča, a posredno i u našim krajevima.

Fig 3 The work of Josef Heinisch, pupil of Otto Wagner. In the 1920s and 1930s the influence of C. Sitte and the O. Wagner school was still present in urban construction in Vienna, and indirectly also in Croatia

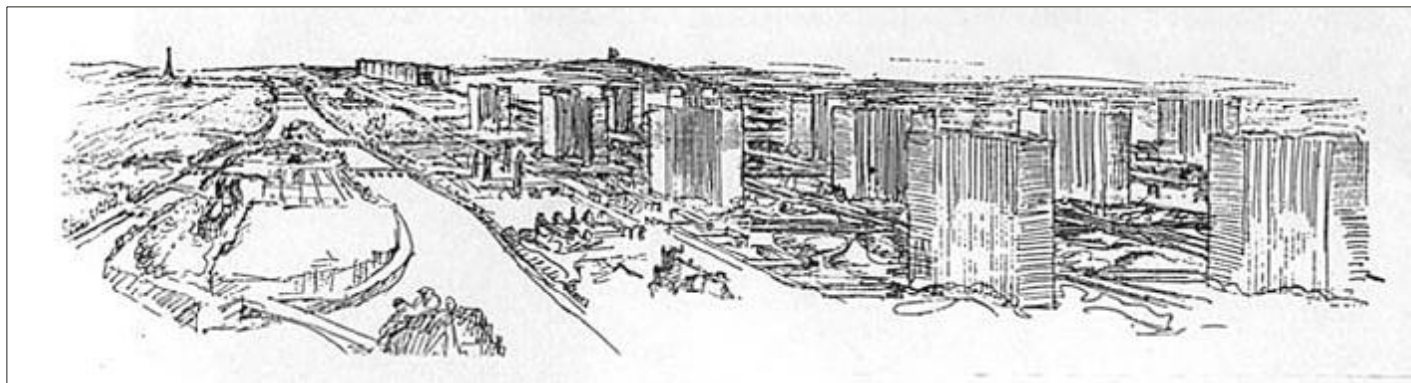

8 Podaci za ovaj članak dobiveni su od bečkoga pejzažnog arhitekta Stefana Schmidta, koji je ujedno i autor članka *Albert Esch - bečki vrtni arhitekt prve Republike*, *Die Gartenkunst* 2/1995: 309.-317. O Albertu Eschu tiskana je knjiga još prije sedamdeset godina: Karl Maria Grimme, *Gärten von Albert Esch*, Wien-Leipzig, 1930.

9 Neposredno prije Prvoga svjetskog rata A. Esch radio je u birou tada poznatoga bečkog pejzažnog arhitekta Titusa Wotzyja.

10 Primjer uređenja tvorničkih vrtova jest i prijedlog uređenja Alberta Escha za vrt tvornice trikotaze *Glaseru* u Beču iz 1923. g.

11 Schmidt, 1995: 312.

Sl. 4. "Plan Voisin" Le Corbusiera, 1925. Hipotetska rekonstrukcija povijesnog središta Pariza. Eksperiment grada od betona i čelika, osmišljen prema novim planerskim postavkama, izložen je na Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes u Parizu 1925. god.

Fig 4 Plan *Voisin* by Le Corbusier, 1925. A hypothetical reconstruction of the historic centre of Paris. A concrete and steel experimental city conceived according to new planning postulates, exhibited at the Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes in Paris in 1925.

turi, a njihov je utjecaj vidljiv i u kasnijim radovima pejzažnog uređenja Alberta Escha jer njegovi vrtovi postaju funkcionalniji. Zauzima se i za profesiju vrtnih arhitekata, kao i za njihovo obrazovanje. Nakon Drugoga svjetskog rata postaje savjetnik za pejzažno uređenje Vojne uprave, a pedesetih godina XX. st. preuzima Odjel za vrtno i pejzažno uređenje na *Hochschule für Bodenkultur* u Beču.¹²

Prema istraživanjima vrtnog arhitekta Stefana Schmidta, u radovima Alberta Escha možemo uočiti nekoliko različitih stilskih razdoblja.¹³ Promjene na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće i rađanje Jugendstila ostavili su trag i u njegovim radovima nastalim između 1918. i 1923. g., kada su još uvijek prisutni način života kraja XIX. st. i rješenik novih oblika Jugendstila. Prisutnost stilskih karakteristika prošlog vremena još je uvijek vidljiva i u prvonagrađenom radu za novo središte grada Osijeka.

Veće promjene i kvaliteta oblikovanja vrtova očituje se u Eschovu radu nakon 1925., tj. nakon izrade dva velika natječajna rada za dijelove Osijeka i Beograda, a druga etapa tzv. „funkcionalnog vrta” Alberta Escha veže se na kasne tridesete godine XX. stoljeća i njegov timski rad s većim brojem bečkih arhitekata koji su utjecali na njegov daljnji rad. Prvotno veoma naglasena geometrija vrtova ustupa mjesto slobodnije oblikovanim zasebnim cjelinama i grupama unutar vrta, i to prema Eschovu na način da je vrt produženi dio dnevnog boravka. Arhitektura moderne s ravnim krovovima također je imala velik utjecaj na novi pristup u pejzažnom oblikovanju i uređenju vrtova.¹⁴ Pristup oblikovanju vrtova u radovima Alberta Escha doživio je veliku transformaciju od uređenja vrtova stilskih karakteristika kraja XIX. st., Jugendstila do moderne, a to je bio i odraz promjena u društvu, kulturi i arhitekturi.

Novosti u uređenju vrtova i pejzažnom oblikovanju u ostalim dijelovima Europe nisu bile nepoznate jer je Esch proveo nekoliko godina usavršavajući i učeći se u Engleskoj, Francuskoj i Belgiji. Bez obzira na stručne izlete u druga područja, Albert Esch bio je i

ostao bečki vrtni arhitekt, specijalist za uređenje okućnica i vrtova obiteljskih i ladanjskih kuća.

Cijeli svoj život posvetio je radu na oblikovanju vrtova i pejzažnom uređenju, kao i borbi za primjerenu izobrazbu pejzažnih arhitekata. No, Albert Esch bio je uspješan i kao planer, te je dobio dvije prve nagrade na javnim natječajima za uređenje dijelova Osijeka i Beograda 1925. godine iako se, ni prije ni poslije, nije više bavio prostorom većeg mjerila ili gradom kao cjelinom. Još ni danas nije razjašnjeno zašto se javio samo na dva natječaja, i to baš za Osijek i Beograd, iako je u to doba bio raspisan veliki broj natječaja ne samo za Beč i Austriju nego i za ostale srednjoeuropske gradove, a Esch je bio građanin Europe jer je godinama živio i radio i izvan Austrije - u Engleskoj, Belgiji i Francuskoj.

POZIVNI NATJEČAJ ZA UREĐENJE SREDIŠNJEG DIJELA GRADA IZ 1925. GODINE

INVITATION COMPETITION FOR REGULARISING THE TOWN CENTRE IN 1925

Osijek je, uz Zagreb, bio jedan od malobrojnih hrvatskih gradova koji su dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća smogli snage da osmišljavanje svojih središta provedu putem međunarodnog natječaja. Kako su financijske mogućnosti Osijeka bile znatno manje, proveden je pozivni natječaj samo za dio središta grada.¹⁵ Natječajem je bio obuhvaćen neiz-

¹² Albert Esch umire 1954. godine u Beču u sedamdeset prvoj godini života, ostavivši iza sebe velik broj projekata i realizacija vrtova. Neki od njegovih nacrti sačuvani su u *Osterreichisches Gartenbaumuseum* u Beču.

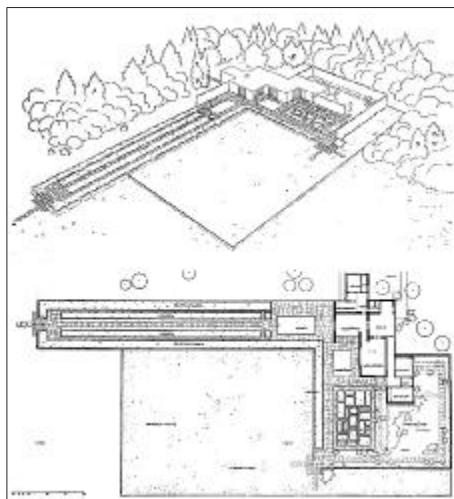
¹³ Dotad karakterističnu formu centralno postavljenog ružičnjaka u središtu vrtova Esch uskoro zamjenjuje središnjom eistinom.

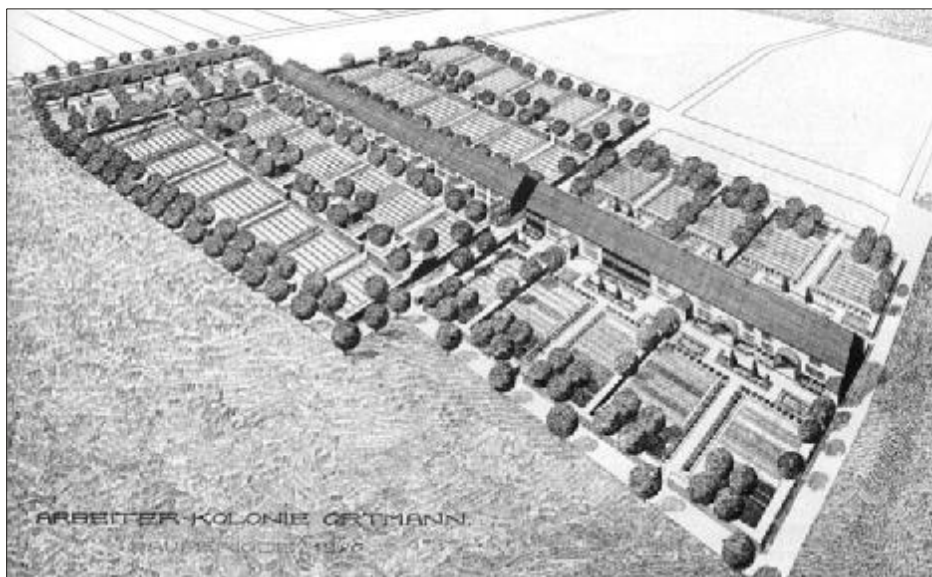
¹⁴ Skladan odnos arhitekture moderne i pratećega vrtnog uređenja najočitiiji je na primjerima kuće Haas u Brunnu i na oblikovanju vrta kuće arhitekta Hermanna Johna Hagemanna.

¹⁵ Za razliku od Osijeka, za Zagreb je 1930./31. raspisan međunarodni javni natječaj za osmišljavanje tadasnjega cjelovitog gradskog područja.

Sl. 5. Albert Esch: Vrtno uređenje za kuću arhitekta Hermanna Johna Hagemanna, tlocrt i prostorni prikaz, 1930.

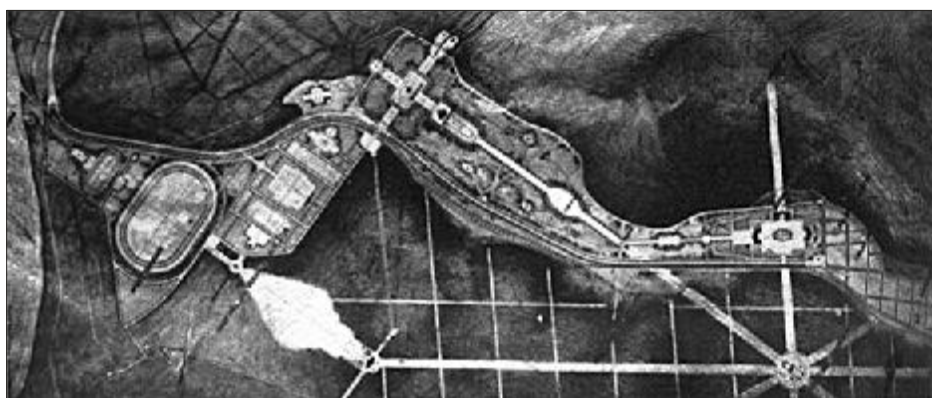
Fig 5 Albert Esch: Garden for the house of architect Hermann John Hagemann, plan and perspective, 1930

Sl. 6. Albert Esch: Prijedlog vrtnog uređenja za radničko naselje Ortmann, Pöritz-Muckendorf, 1921. Projektant zgrada u nizu: prof. dr. Josef Frank.

Fig 6 Albert Esch: Proposal for gardens for the Ortmann workers' estate, Pöritz-Muckendorf, 1921. Designer of terrace houses: Josef Frank

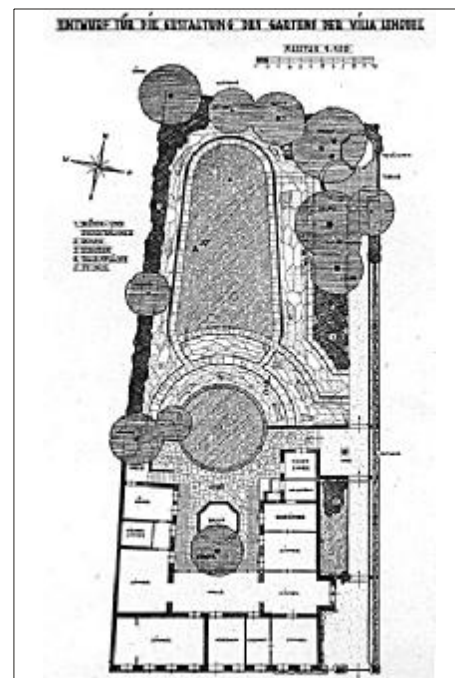

Sl. 7. Albert Esch, Karl Kotritschek i Paul Rückauf: Prvonagrađeni natječajni rad za uređenje parka Topčider, Beograd, 1925

Fig 7 Albert Esch, Karl Kotritschek and Paul Rückauf: Competition entry for Topčider Park, first prize, Belgrade 1925

Sl. 8. Albert Esch: Prijedlog vrtnog uređenja Vile Lenobel, Beč, 1926.

Fig 8 Albert Esch: Proposal for garden of the Villa Lenobel, Vienna, 1926

građen i neosmišljen prazni prostor oko nekadašnje vojne utvrde (Tvrđe).

U tom se prostoru javila potreba za smještanje nekoliko novih javnih građevina, odnosno stvaranje novoga gradskog administrativnog i kulturnog centra, kao i potreba povezivanja pojedinih povijesnih dijelova Osijeka. Prostor grada oko Tvrđe (između Gornjega grada i željezničke pruge za Baranju) zasigurno je prostor za koji je izrađen najveći broj urbanističkih planova i natječaja. Njega su desetljećima osmišljavali najkvalitetniji osječki arhitekti i graditelji. Neki od planova nastali su prije, a

neki poslije prelaska vojnog zemljišta u posjed grada 1923. g. te rušenja utvrde i opkopa oko Tvrđe.

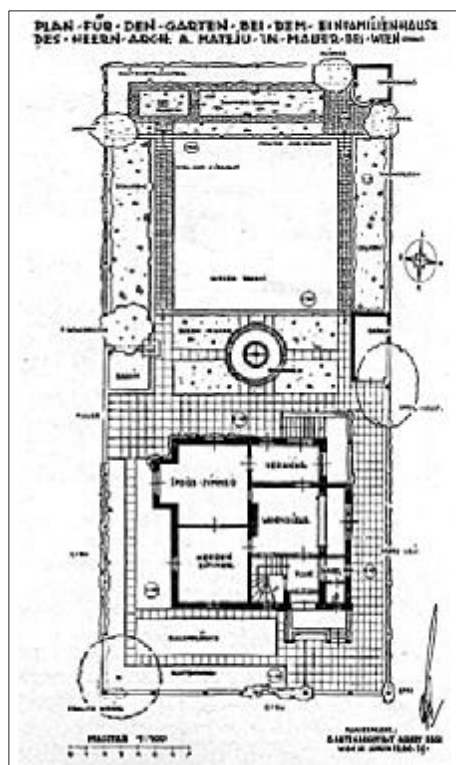
Manje je poznato da je svoj doprinos u osmišljavanju središta grada Osijeka dalo i nekoliko bečkih arhitekata. Oni su sudjelovali na pozivnom natječaju za uređenje središnjeg dijela grada oko Tvrđe.¹⁶

Važniji regulacijski planovi za središnji prostor grada bili su:¹⁷

- *Nacr parcelacije gradskog zemljišta u gor. Osijeku - Istočni dio Teretne ulice s okolicom* (M = 1 : 2.880, K. Ćutukovića, 1908.)
- *Položajni nacrt za osječko kazalište i neizgrađeni prostor između Gornjega grada i Tvrđe* (V. Axmann, 1909.)
- *Djelomični regulacijski plan* (bez podataka, vjerojatno oko 1909.)
- *Regulatorna osnova grada Osijeka* (M = 1 : 8.640, S. Kovačevića, 1912.)
- *Pozivni natječaj za uređenje središnjeg dijela grada* (1925.)

16 U prikupljanju građe za istraživanje natječaja iz 1925. sudjelovali su prof. Vilim Matić iz Državnog arhiva u Osijeku i prof. Grgur Marko Ivanković iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Na prikupljanju podataka o autorima koji su sudjelovali na pozivnom natječaju sudjelovali su dr. Geza Hajos, *Bundesdenkmalamt*, Beč; pejsazni arhitekt Stefan Schmidt i arhitekt Paul Melbingeriz, obojica iz Beča. Bez njihova doprinosa ovaj rad ne bi bio cjelovit.

17 Navedeni planovi za središnji gradski dio, osim međunarodnog natječaja, predmet su daljnjih istraživanja koja su u tijeku i rezultati rada bit će zasebno objavljeni.

Sl. 9. Albert Esch: Vrtno uređenje kuće arhitekta A. Matejua, Mauer pokraj Beča, 1927.

Fig 9 Albert Esch: Garden for the house of architect A. Mateju, Mauer near Vienna, 1927

Sl. 10. Kommerzialrat H. Fehrer, Linz, 1928. Detalj vrta s vodenim kanalom koji mu daje reprezentativnost. Autor parkovnog uređenja Albert Esch, autor kuće akad. arh. Friedrich Gangl.

Fig 10 Kommerzialrat H. Fehrer, Linz, 1928. Detail of the garden with a water channel that gives it a representative air. The garden was designed by Albert Esch, the house by architect Friedrich Gangl.

- *Regulatorna osnova od Alberta Escha* (zasad nije pronađena, a o njoj postoje samo pisani tragovi)¹⁸
- *Prerađena osnova arhitekta Escha* (K. Ćutukovića, 1928.)
- *Regulatorna osnova ovograd. zemljišta između Aleksandrove (Europske avenije) i Trpimirove ulice, Runjaninove vesi (Vukovarske ul.) te Zagrebačke ulice*¹⁹
- *Nacrt o promjeni regulatorne osnove zemljišta između Beogradske i Trpimirove* (M = 1:1.000, godina 1929.)
- *Djelomični regulacijski plan prostora između Ul. kralja Aleksandra, Vukovarske i Beogradske ul.* (M = 1:2.880) iz vremena oko 1935. g.
- Program regulacijske osnove iz 1934./36. g.

Od svih navedenih regulacijskih planova zasigurno su najinteresantnija dosad neistražena i neobjavljena urbanistička rješenja s Pozivnog natječaja za uređenje središnjeg dijela grada iz 1925., na koji je gradska uprava pozvala tri poznata *gartenarchitekta* iz Beča i njihove timove da osmisle središte grada.²⁰ To su bili: arh. Albert Esch (rad pod sifrom *Meine Scheibe*),²¹ arh. Fritz Kratochwil (rad pod sifrom *Strossmayer*)²² i arh. Wilhelm Debor (rad pod sifrom *Am Ufer der Drau*).²³

Uvjete za raspis natječaja ustanovio je Odbor za gradske nasade. Kao putokaz ili informacija za raspisivanje ovog natječaja poslužio je raspis natječaja Ministarstva poljoprivrede i

voda za izradu regulacije parkovnoga kompleksa Topèidera u Beogradu.²⁴

Prostor obuhvaćen natječajem bio je omeđen: sa sjevera rijekom Dravom, s istoka željezničkom prugom Baranja - Osijek, sa zapada Svačićevom obalom, Mazurančevim vijencem i zapadnom stranom Vijećničkog trga, a s juga južnom stranom Vijećničkog trga i Vukovarskom cestom. Unutar zadanog prostora, osim posebno označenih, sve su se ostale zgrade, pa i drveće, mogle natječajnim prijedlogom ukloniti ili ukloniti.

¹⁸ DAO, GPO, predmetni spis R. o. 1421 (istražio prof. V. Matija). U registraturnim evidencijama Gradskog poglavarstva u Osijeku regulacija je označena kao *Regulatorna osnova grada od Alberta Escha*.

¹⁹ DAO, GPO, knjiga br. 1080. Skupstinski zapisnici iz 1929. godine, red. br. 304. i 476. (istražio prof. V. Matija).

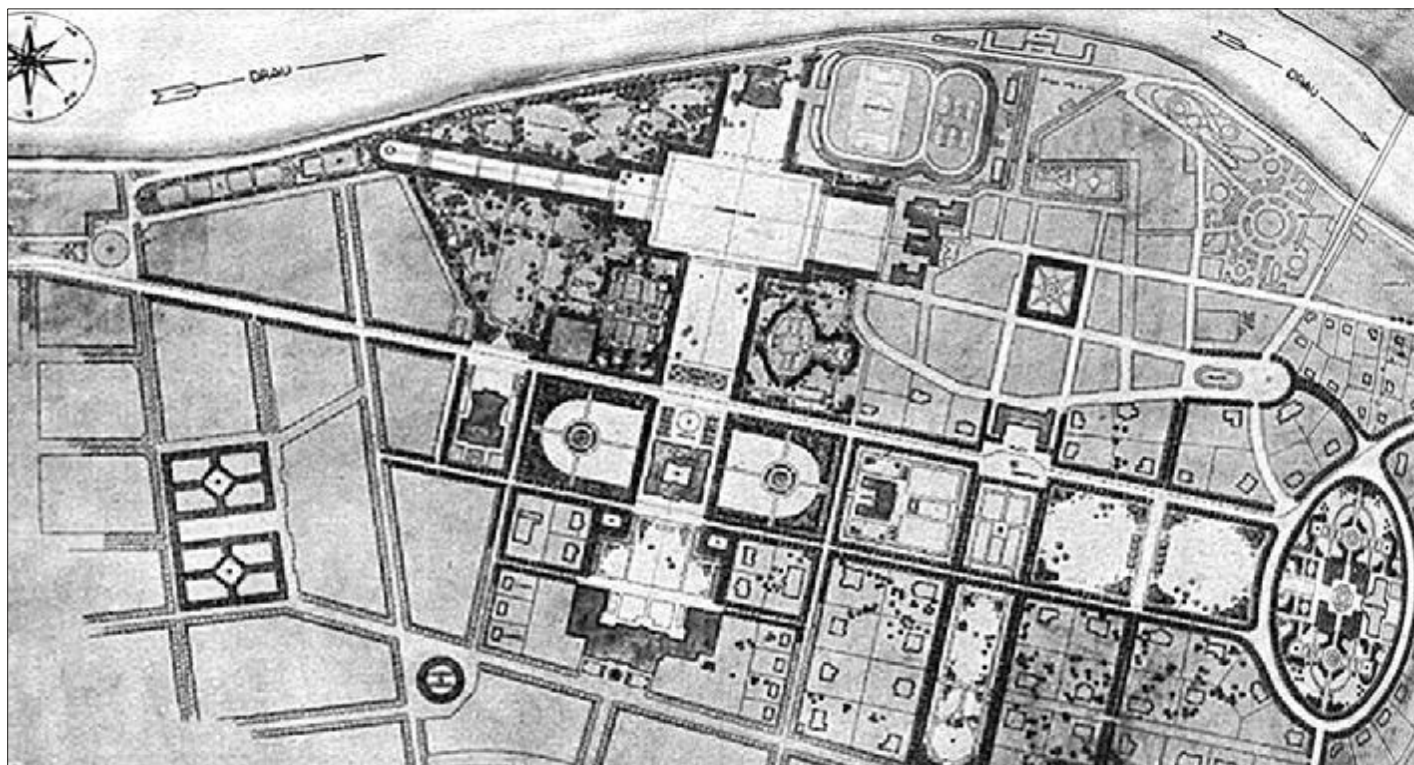
²⁰ Prema spisu iz DAO, red. br. 372. (pogl. br. 3.7.111-VII.-1925.), gradski samoupravni odbor predlaže gradskom zastupstvu da se raspise „uza konkurencija“ između tri bečka pejzazna arhitekta za *Osnovu regulacije gradskog zemljišta oko nutarnjega grada*.

²¹ Albert Esch radio je kao stručni voditelj u tvrtki *Rothe A.G.*, Wien XII., Längenfeldgasse 29.

²² Fritz Kratochwil radio je kao stručni voditelj tvrtke *Gartenkunst G.m.b.H.*, Wien I., Parkring 12.

²³ Wilhelm Debor, Wien XVIII., Gersthofstrasse 141.

²⁴ Postoji nekoliko zajedničkih elemenata između natječaja za središte Osijeka i natječaja za Topèidera. Oba su raspisa pretežito za reprezentativna parkovna rješenja, na njima sudjeluju i strani vrtni arhitekti; oboje se natječaja odvijaju 1925., na oba natječaja sudjeluje pejzazni arhitekt Albert Esch i na oba pobjeđuje: na Topèideru kao član tima, a u Osijeku samostalno.

U programu raspisa natječajna, u prostoru predviđenom za intervenciju zahtijevao se smještaj velikoga reprezentativnog parkovnog i rekreacijskog gradskog kompleksa (*pučki vrt, sportska igrališta, zabavna igrališta*). Očekivalo se da *...zemljište oko tvrđe bude pretvoreno u jedan veliki umjetnički obrađen park sa svim potrebnim objektima, koji će mu dati karakter jednog modernog parka, koji će udovoljavati zdravstvenoj i socijalnoj potrebi grada...*²⁵

Natječajnim rješenjem bilo je neophodno predvidjeti *pučki vrte* sportska i zabavna igrališta. Prema programu natječaja, sjeverno od današnje Europske avenije prema Dravi bilo je potrebno smjestiti: park, veliko otvoreno amfiteatralno sokolsko vježbalište, tenis igrališta, nogometno igralište, igralište za djecu, sklizište, prostor za jahaće sportove i zabavno igralište - *Prater*, a od građevina Strossmayerov dom s velikom dvoranom za skupštine i zabave, gimnastičke dvorane, prostorije za razna kulturna društva. Unutar Stro-

ssmayerova doma trebalo je smjestiti i restoran s kavanom, kao i veći broj spremišta za dječje igračke, za tenis, za jahačka kola i sl.

Prostor južno od današnje Europske avenije prema Vukovarskoj ulici bio je rezerviran za *...kazalište, gradsku vijećnicu, preparandiju s vježbaonicom, realnu gimnaziju, ženske zavode s gimnazijom i višom djevojačkom školom, obrtnu školu s internatom, trgovačku školu, glazbenu školu, pučku knjižnicu, prostorije za pjevačka društva, slikarsku školu, muzej i slične ustanove.*²⁶

U žiriju za ocjenu natječajnih radova bili su: gradonačelnik Vjekoslav Hengl, gradski zastupnik arh. Vladoje Aksmanovića (ili Viktor Axmann), gradski tehnički savjetnik ing. Kosat Eutukovića, slikar Vladimir Filakovac i stručnjak za nasade Ante Majerovića, upravitelj Gradinarsko-cvjetarske škole u Novom Sadu.

Natječaj je bio raspisan odlukom poglavarstva u kolovozu 1925.,²⁷ a predviđeni rok za izradu natječaja bio je 10 tjedana.²⁸ Na naknadni zahtjev natjecatelja iz rujna 1925. odobreno je da se dio *prometne osnove* može predati u mjerilu 1:2.880, a *generalna prostorna osnova parka* u mjerilu 1:1.000.²⁹

Ocjenjivački je sud razdvojio ocjenjivanje u sedam zasebnih kategorija (sport, zabava, novi parkovi, nova izgradnja, Strossmayerov dom...). U šest kategorija prvo je mjesto dobio rad *Meine Scheibe*, a u jednoj za položaj zgrade Strossmayerova doma - natječajni rad

Sl. 11. Albert Esch: Prvonagrađeni rad (sifra *Meine Scheibe*) na pozivnom natječaju za uređenje središta Osijeka, 1925. U središnjem parkovnom potezu smjestene su novoplanirane građevine budućeg centra grada: kazalište, gradska vijećnica, Akademija i gradsko kupalište.

Fig 11 Albert Esch: First-prize winning entry (code *Meine Scheibe*) at the invitation competition for the regularisation of Osijek centre, 1925. The middle row of parks is to incorporate the newly planned buildings of the future town centre: Theatre, Town Hall, Academy Building and Town Bath.

25 DAO, GPO, knjiga br. 1076. Skupštinski zapisnici iz 1925. godine, red. br. 372.

26 DAO, GPO, knjiga br. 1076. Skupštinski zapisnici iz 1925. godine, red. br. 372.

27 Poglavarstvena odluka br. 4387 od 5. kolovoza 1925.

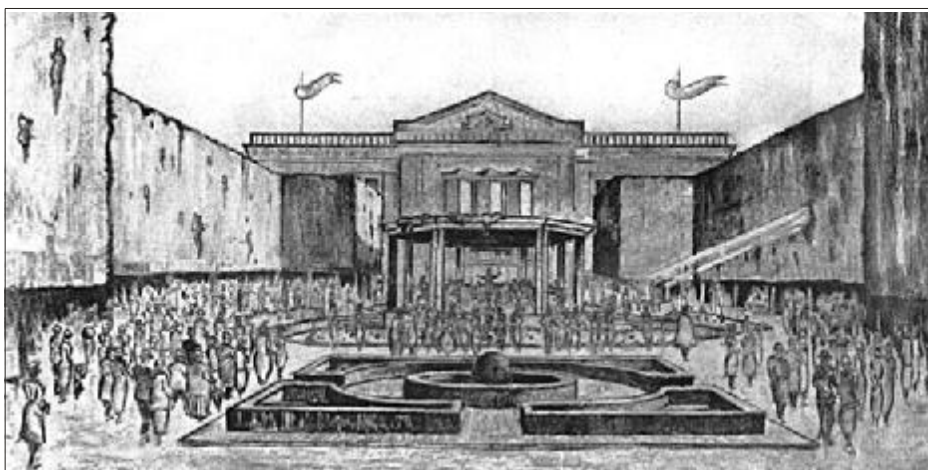
28 Odlukom Gradskog poglavarstva broj 5924. odgođen je rok za predaju radova do konca listopada 1925.

29 Odluka Gradskog poglavarstva broj 5298. od 12. rujna 1925. bila je odgovor na pismeni zahtjev projekatana od 2. rujna 1925.

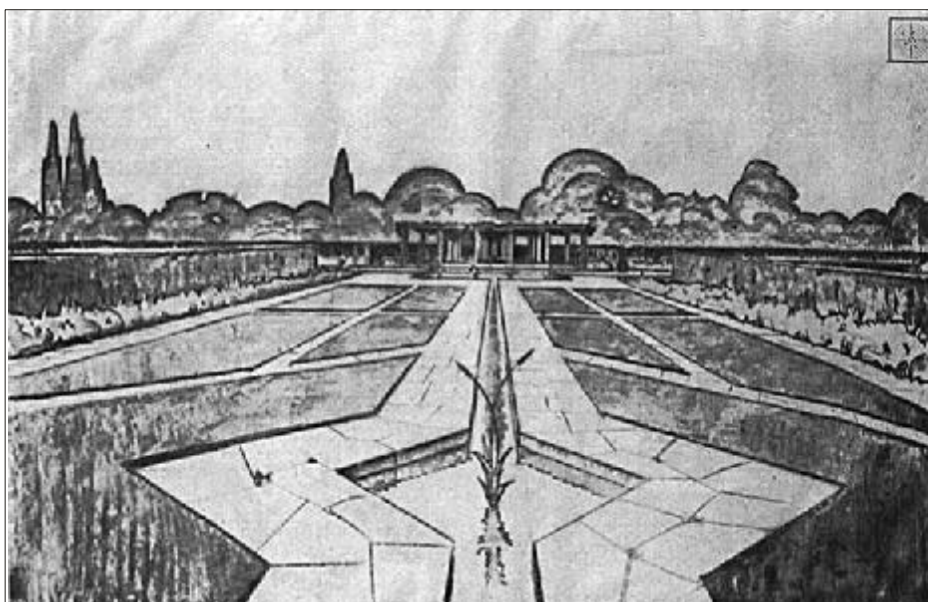
Sl. 12. Albert Esch: Perspektivni prikaz prvonagrađenog rada za uređenje središta Osijeka s bogato dimenzioniranim i oblikovanim javnim gradskim površinama, 1925.

Fig 12 Albert Esch: Perspective of first-prize winning entry for the centre of Osijek with richly dimensioned and designed public areas, 1925

Sl. 13. Prikaz koncerta na otvorenom prostoru ispred zgrade kupališta. Natječajni rad Alberta Escha za središte Osijeka, 1925.

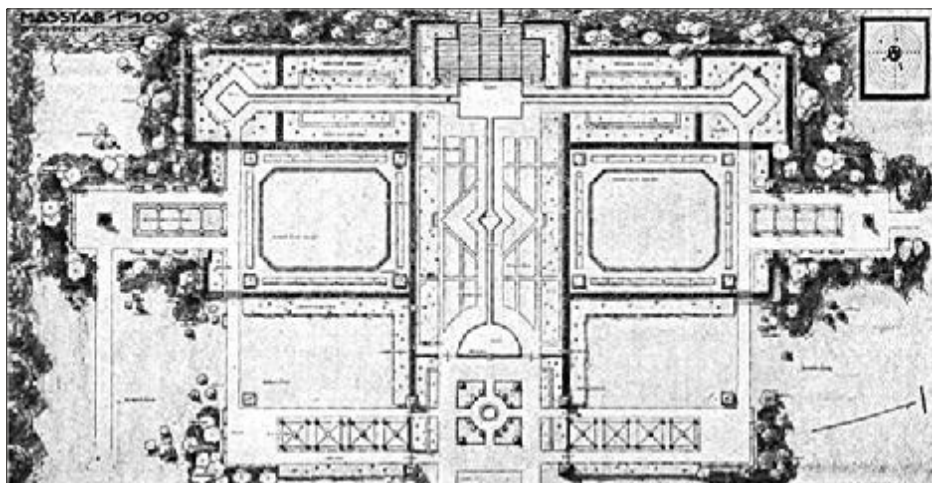
Fig 13 Picture of an open-air concert in front of the baths. Competition entry by Albert Esch for the centre of Osijek, 1925.

Sl. 14. Vodeni vrt unutar parka geometrijskih oblika. Detalj partera s vodom. Natječajni rad Alberta Escha za središte Osijeka, 1925.

Fig 14 Water garden in a geometrically designed garden. Detail of the parterre with water. Competition entry by Albert Esch for the centre of Osijek, 1925.

SI. 15. Posebno izdvojen park u velikom parku, geometrijskih oblika s dominantnim elementom vode. Situacijski prikaz vodenog vrta. Natječajni rad Alberta Escha za središte Osijeka, 1925.

Fig 15 Separate garden within a large garden, geometrically laid out and dominated by the element of water. Site plan of the water garden. Competition entry by Albert Esch for the centre of Osijek, 1925.

SI. 16. Natječajni rad arh. Fritza Kratochwila (sifra *Strossmayer*) na pozivnom natječaju za uređenje središta Osijeka, 1925.

Fig 16 Competition entry by architect Fritz Kratochwil (code *Strossmayer*) at the invitation competition for the centre of Osijek, 1925

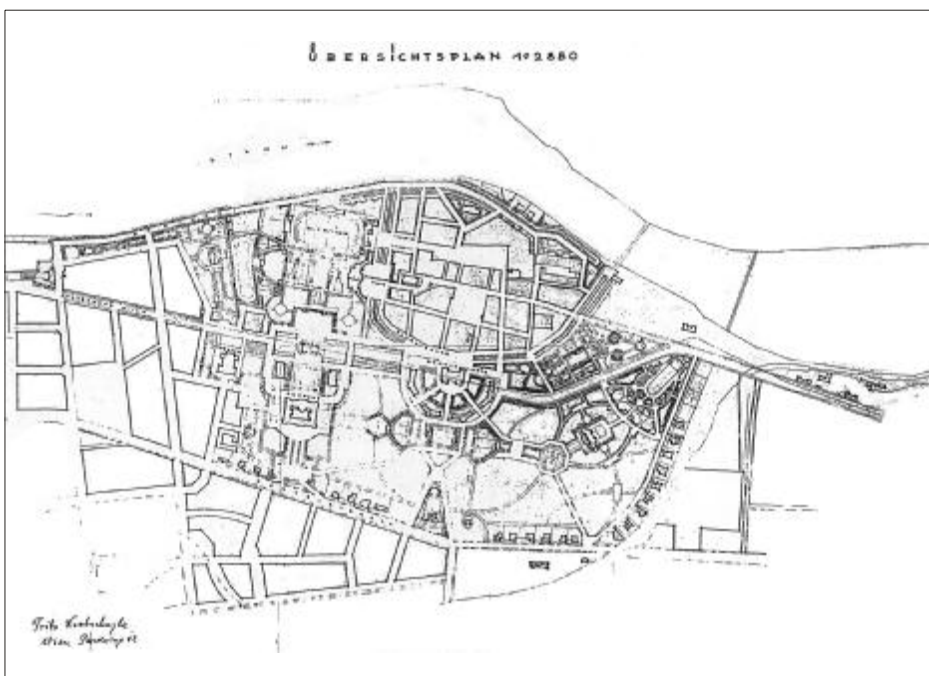
SI. 17. Natječajni rad Wilhelma Debora (sifra *Am Ufer der Drau*) na pozivnom natječaju za uređenje središta Osijeka, 1925.

Fig 17 Competition entry by Wilhelm Debor (code *AM UFER DER DRAU*) at the invitation competition for the centre of Osijek, 1925

Strossmayer. Prema zapisniku natječajne komisije od 26. studenoga 1925.,³⁰ sva su tri rada udovoljila propisima natječaja. Prema konačnoj odluci žirija prvu je nagradu³¹ i izradu regulacijskog plana dobio natječajni rad pod sifrom *Meine Scheibe* pejzažnog arhitekta Alberta Escha, a po kvaliteti za njim su slijedili radovi pod sifrom *Am Ufer der Drau* i na kraju rad po sifrom *Strossmayer*.

Arhitektu Eschu povjerena je daljnja razrada natječajnog rada i izrada regulacijskog plana, uz uvjet da ...*izradi sve detaljne planove za potpunu izvedbu svih radnja predviđenih u osnovi, kao i za sve ostale, u gradu već postojeće ili novoosnovane nasade...*

Za razliku od drugopozicioniranog rada arh. Kratochwila, koji cijeli zadani prostor središta Osijeka pretvara u sustav perivoja, unutar ko-

30 Detaljni zapisnik o žiriranju radova potpisali su svi članovi žirija.

31 Predviđeni nagradni fond od 90.000 dinara dijelio se: 50.000 prvonagrađenom radu i po 20.000 dinara za preostala dva rada u obliku otkupnine. U tu je svrhu odobren i kredit od 100.000 dinara u gradskom proračunu (nasl.VI./I. red.).

Literatura Bibliography

Izvori Sources

jih se nalaze natječajem tražene javne institucije,³² arh. Esch južno od Ulice kralja Aleksandra (današnje Europske avenije) planira novu gradsku mrežu ulica i sustav gradskih blokova s naizmjenično postavljenim javnim zgradama i parkovnim ili sportskim površinama. Sjeverno od navedene gradske ulice smještene su rekreacijske i parkovne površine sa Strossmayerovim domom smještenim uz Dravu. Novu gradsku os u smjeru sjever-jug obilježavaju novoplanirana Gradska vijećnica i Strossmayerov dom kao krajnje točke te osi, a u smjeru istok-zapad to je već navedena produžena Ulica kralja Aleksandra koja od središta Gornjega grada, od Preradovičevog trga u jednom smjeru vodi do novoplaniranoga parkovnog kompleksa u obliku elipse sa zgradom Gradskog kupališta na mjestu današnjeg Vijenca Ivana Meštrovića,³³ a zatim u poluluku prema Dravi i dalje prema Donjem gradu. Prvonagrađenim natječajnim radom predviđeno je strukturalno i funkcionalno uključivanje Tvrdje u novoplanirano gradsko tkivo.

Kao ulaz u Tvrdju predviđen je novoplanirani trg nastao u obliku proširenja Ulice kralja Aleksandra, na kojem je predviđena i lokacija velike robne kuće, a sa zapada iz velikoga gradskog parka ulaz u Tvrdju označen je lokacijom nove Biskupske palače.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

S obzirom na povijesne i kulturne veze te blizinu Austrije, utjecaj „bečke škole“ moguće je pratiti u našim krajevima i nakon 1918., pa tako i u planiranju grada Osijeka u međuratnom razdoblju. Taj se utjecaj odvijao direktno ili posredno: direktno preko aktivnog sudjelovanja bečkih arhitekata ili posredno preko arhitekata koji su studirali ili imali veze s Bečom.³⁴

U našim je krajevima u trećem desetljeću XX. stoljeća, kao i u dijelu Europe, još uvijek snažno prisutan akademizam, a u perivojnoj kulturi tragovi romantizma. Odras su toga i urbanistička rješenja s natječajima za novo gradsko središte Osijeka, nastala 1925. još uvijek pod utjecajem klasične škole estetske gradogradnje Camilla Sittea i Otta Wagnera - u isto vrijeme kada je u drugom dijelu Europe Le Corbusier općenito poezijom brzine i strojeva, te tvrdi da samo grad „koji ima brzinu može imati uspjeha“.

1. AMBRUŠ, V. (1988.), *Osijek na prijelazu u XX. st.*, Peristil, 31: 71.-83., Osijek
2. BOESIGER, W., GIRSBERGER, H. (1999.), *Le Corbusier 1910. - 1965.*
3. COLQUHOUN, I., FAUSET, G. (1991.), *Housing design in practice*, Longman Scientific & Technical, London
4. DENICH, A., KOLARIĆ, I. (1997.), *Perivoji Osijeka*, Unikom, Osijek
5. FRAMPTON, K. (1992.), *Moderna arhitektura*, Globus, Zagreb
6. GRIMME, K. M. (1930.), *Gärten von Albert Esch*, Wien-Leipzig
7. JUKIĆ, T. i dr. (1996.), *Studija zaštite Perivoja kralja Tomislava u Osijeku*, Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Zagreb
8. JUKIĆ, T. (1997.), *Perivoj kralja Tomislava u Osijeku - Povijesno-prostorna analiza perivoja od nastanka do 1945.*, „Prostor“ 4, (1): 61.-78., Zagreb
9. JUKIĆ, T., PEGAN, S. (2001.), *Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb
10. MARCHART, P. (1984.), *Wohnbau in Wien 1923.-1983.*, Compress Verlag, Wien
11. NORBERG-SCHULZ, CH. (1975.), *Meaning in Western Architecture*, Studio Vista, London
12. OBAD ŠAĀITAROCI, M. (1992.), *Hrvatska parkovna baština*, Školska knjiga, Zagreb
13. POZZETTO, M. (1979.), *La Scoula di Wagner 1894.-1912.*, Comune di Trieste, Trst
14. SCHMIDT, S. (1995.), *Albert Esch - Ein österreichischer Gartenarchitekt der ersten Republik*, „Die Gartenkunst“ 2: 309.-317.
15. SRŠAN, S. (2001.), *Ulice i trgovi grada Osijeka*, Državni arhiv, Osijek
16. WATKIN, D. (2000.), *A History of Western Architecture*, Laurence King, London
17. *** (1974.), *Katalog izložbe 50 godina Bauhaus*, Württembergischer Kunstverein, Stuttgart

Izvori ilustracija

Sources of illustrations

- SI. 1. Plan Osijeka „Essek“ Ferd Borst, Würzburg, 1893.
- SI. 2. Marchart, 1984: 23.
- SI. 3. Pozzetto, 1979: 144.
- SI. 4. The City Reader, 2000: 462.
- SI. 5. Grimme, 1930: 27.
- SI. 6. Grimme, 1930: 115.
- SI. 7. Grimme, 1930: 106.
- SI. 8. Grimme, 1930: 22.
- SI. 9. Grimme, 1930: 17.
- SI. 10. Grimme, 1930: 64.
- SI. 11. Grimme, 1930: 110.
- SI. 12. Grimme, 1930: 110.
- SI. 13. Grimme, 1930: 110.
- SI. 14. Grimme, 1930: 111.
- SI. 15. Grimme, 1930: 111.
- SI. 16. Muzej Slavonije i Baranje, Osijek
- SI. 17. Muzej Slavonije i Baranje, Osijek

Arhivski izvori

Archive sources

- Državni arhiv Osijek - GPO, knjiga br. 1076. Skupštinski zapisnici iz 1925. godine, red. br. 372.
- GPO, predmetni spis R.o. 1401. i R.o. 1421.
- Muzej Slavonije i Baranje, Osijek - neki od priloga natječajnih radova iz 1925. g. (neobrađena građa).

Ta njegova konstatacija ne bi se mogla primijeniti i na Osijek, jer je upravo Osijek u svom mirnom rezidencijalnom i reprezentativnom središtu, linearnim sustavom perivoja oblikovao jedan od svojih najkvalitetnijih dijelova.

32 Koncept natječajnog rada arh. Kratochwila podsjeća na koncept bečkoga „Ringa“.

33 Prerađenom osnovom Alberta Escha iz 1928. (izradio ing. Kosat Eutukovića), na mjestu parka u obliku elipse planira se, a poslije i izvodi, veliko nogometno igralište.

34 Ne treba zanemariti činjenicu da je veći broj hrvatskih arhitekata stekao svoje obrazovanje upravo u Beču, kao i poznati osječki arhitekt Viktor Axmann koji je bio i član zirija pozivnog natječaja za središte Osijeka, na koji su pozvani bečki arhitekti.

Sazetak

Summary

The Regularisation of Osijek Centre in the Work of Albert Esch from 1925

Except for Zagreb, Osijek was one of the few Croatian towns that in the 1920s redesigned its centre through an international competition called to regularise the unbuilt and undeveloped area around the former fortress (Tvrdža). Several new public buildings were planned in that area, it was to be a new administrative and cultural centre for the town and have streets connecting historical town quarters. Most town plans and competitions were made for this part of Osijek, and for decades it was shaped by the best Osijek architects and builders. It is not widely known that several Vienna architects also contributed to the redesign of Osijek centre, participating at the invitation competition for regularising the central part of the town in 1925.

The competition was organised at a time when many buildings in Europe were being built on completely new principles of spatial organisation and design, such as the La Roche House in Paris (Le Corbusier - 1923), the Schröder House in Utrecht (G.

Rietveld - 1924), the Bauhaus in Dessau (W. Gropius -1925), the new De Kiefhoeck Estate in Rotterdam (J.J.P. Oud - 1925-29), the new town of Zlin designed for Bata, etc. These were the years of the Bauhaus and Siedlung in which the earlier approach to planning, designing and building changed. The international modern style spread quickly bringing great changes in Europe and also in Croatia (e.g. some of the entries for the international competition for the regularisation of Zagreb in 1931/32). Osijek architects, however, did not respond to the times and to what was going on in the immediate proximity, and the visiting architects from Vienna (Albert Esch, Fritz Kratochwil and Wilhelm Debor) "played safe" and did not experiment, simply transferring their Viennese experiences to new places. Outstanding among them was Albert Esch who won first prize at the invitation competition for designing the centre of Osijek and for making the regularisation plan. He was well acquainted with what

was going on in the rest of Europe because he had spent several years training and studying in England, France and Belgium. Despite his professional excursions into other regions, Esch was and remained a Vienna landscape architect, a specialist in designing gardens and parkland for family houses and country estates.

To date only two plans for laying out a large part of a town are known by Esch, working independently or as part of a team. These are the plans of the Esch, Kotirtschek and Rückauf Team for Topèder Park in Belgrade in 1925, for which they won first prize at a competition, and the first-prize winning entry for re-designing and landscaping the central part of Osijek in the same year. Between the two world wars Esch was known as a new and important garden architect in Vienna, and he devoted his whole life to landscaping and to the struggle to provide suitable training for landscape architects.

TIHOMIR JUKIĆ
SREČKO PEGAN

Biografije

Biographies

Dr. sc. TIHOMIR JUKIĆ, dipl. ing. arh. rođen je 1954. godine u Osijeku, gdje je pohađao osnovnu i srednju školu. Diplomirao je 1978. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Završio je dva poslijediplomska studija: *Urbanizam i prostorno planiranje* na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1979-81) i *Urban Survey* na međunarodnom poslijediplomskom studiju ITC u Nizozemskoj (1984-85). Doktorsku disertaciju obranio je 1998. godine. Osim pedagoškim, bavi se znanstvenim i stručnim radom.

Dr. sc. SREČKO PEGAN, dipl. ing. arh., izvanredni je profesor na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Voditelj je kolegija *Urbanizam I*, *Urbanističko planiranje I-IV*, *Komunalna tehnika gradova*, *Integralni rad*, *Osnove urbanističkog i graditeljskog zakonodavstva*, te kolegija *Urbanizam i Komunalna tehnika* poslijediplomskog znanstvenog studija „Oblikovanje parkovnih i prirodnih rekreacijskih objekata“. Znanstvenoistraživački rad usmjerio je na istraživanje teorije industrijskih lokacija i istraživanja kvantificiranih pokazatelja u urbanističkom planiranju. Realizirao je 21 arhitektonski projekt javnih, stambenih, trgovačkih i industrijskih zgrada, a stručni opus obuhvaća 66 značajnijih projekata javnih i visestambenih zgrada, škola i tvornica.

TIHOMIR JUKIĆ, Dipl. Eng. Arch., Ph. D., was born in 1954 in Osijek where he attended primary and secondary school. In 1978 he graduated from the Faculty of Architecture University of Zagreb. He finished from two post-graduate courses, *Urbanism and Area Planning* at the Faculty of Architecture, Zagreb University (1979-81), and *Urban Survey* at the international postgraduate studies at I.T.C. in the Netherlands (1984-85). He won his PhD in 1998. Besides teaching at the Faculty of Architecture in Zagreb, he also engages in research.

SREČKO PEGAN, Dipl. Eng. Arch., Ph. D., is associate professor at the Faculty of Architecture, Zagreb University. He is head of the courses *Town Planning I*, *Town Planning I-IV*, *Urban Public Utilities*, *Integral Work*, *Basics of Town Planning and Construction Legislation*, and the courses *Town Planning and Public Utilities* in the post-graduate study *Designing Parks and Natural Recreation Facilities*. His research work focuses on the theory of industrial locations and quantified indicators in town planning. He has designed 21 architectural projects for public, commercial and industrial buildings, and his professional work includes work on 66 important projects of public buildings such and schools and factories, and blocks of flats.